

צמאון נפשי / אלוהים

שיעורים בנושא התפילה

לאה אירן בת טאוס ז"ל

סמיכת גאולה לתפילה - שפתי תפתח

גנוני 1

1 סמיכת גאולה לתפילה - מבט של אמונה

וזה גם העיקרון של סמיכת גאולה לתפילה. ההתקשרות לעניינה של הגאולה, היא הנותנת לתפילה את משמעותה האמיתית. ראיית התפילה כביטוי לצרכים הפרטיים בלבד, היא הבנה חלקית של מה שאנו פועלים בתפילה. התפילה היא ההתקשרות שלנו לקב"ה. במילים אחרות: בתפילה, אנו שואפים להתחבר אל הנצח, אל השאיפות ארוכות הטווח שבמציאות, אל המהות המחולטת של המציאות. התפילה איננה כלי שרת של שאיפות פרטיות, אלא היא היכולת של הפרט להתחבר ולהתעלות אל המגמות והשאיפות האמיתיות בחיים. זאת אנו עושים מכוח הברור של סמיכת גאולה לתפילה; בקשת החיים השלמים של האומה, היא מרכז שאיפותיו של היחיד, לזה הוא קשור חזק מה שממלא את חייו הפרטיים משמעות.

10 לכן מי שתוכף לגאולה תפילה, אין השטן מקטר, באותו היום. היום שלו נראה אחרת. התפילה היא הנרעין של הזמן, כפי שאומר רבי יהודה הלוי בכחודי (סאמר שלישי, טו). ובכוחה של התפילה, אם היא מתרוממת לגובה הנכון, להשפיע על היום כולו ולחבר את הזמן - את העכשיו הדריעי - אל הנצח.

2 זה בדיוק מה שסמיכת גאולה לתפילה נותנת. היא נותנת את המבט הרחב, האופטימי, האמיתי, שכאשר חמטים בו אפשר להמשיך, להתקדם ולצעוד מתוך אמונה ואורך רוח, חרורים שמחה והודות עשירה, גם כשיש סיבוכים וקשה. מבט זה נחנך במיוחד בעידן של גאולה.

5 על הפסוק, 'כי עין בעין יראו, בשבוב ה' ציון' (ישעיהו נב, ח), היה שואל הרב צבי יהודה זצ"ל: 'יכזי יש עין בתוך עין?' והיה מסביר, שהתקופה של 'שבוב ה' ציון', היא תקופה מורכבת, מלאת בעיות, סיבוכים רחניים וגשמיים - 'חבלי משיח', הדומים לחבלי לידה, ומה שצריך אז הוא: 'יכזי עין בעין יראו'. אנו צריכים לבנות את העין הפרטית שלנו לעין האלוהית, למבט הכולל ארוך הטווח הרחב, ואו המציאות כולה נתפסת אחרת, או ניתן לראות ולהבחין 'שבוב ה' ציון'.

10 זהו מבט לא פשוט, נדרשים אמנם לחריזה העמקה ולימוד כדי לרוכשו, אך בלעדי זה לא אפשר לעמוד באינצנת הרוח בעידן מורכב של גאולה. עם מבט כזה, האמונה עוד מתחזקת, מעמיקה ומתרחבת, מתוך כל קושי הנצקדה בדרך.

4 השכיבנו

בתפילת ערבית, הסמיכות בין ברכת הגאולה לתפילת שמונה עשרה נקטעת לכאורה על ידי ברכת השכיבנו. וכך שואלת הגמרא בברכות:

10 "מתניב מר בריה דרבנא: בערב מברך שתיים לפניו ושתים לאחריה; ואי אמרת בעי לסמוך, הא לא קא סמך גאולה לתפילה, דהא בעי למימר השכיבנו" (ברכות ד, טו).

ועונה הגמרא:

"אמר: כיון דחקיט רבנן השכיבנו, כנאולה אריכתא דמיא".

ברכת השכיבנו עוסקת באדם לפני שנתו ובחששותיו האישיים מסכנות הלילה.

10 עיסוק זה בצרכים הפרטיים, בתוך הפנימי שבין גאולה לתפילה, מלמדנו שההתרחקות בענינו של הכלל קלם חיינו, איננה מטשטשת את מקומו של היחיד. החיים האישיים אינם מנותקים מהכלל באמת דווקא בהשתרנותם באילן החיים רב-הפרי של הכלל באחדות שלמה, הם מתאזים את משמעותם וערכם האידיאלי השלם.

סמיכת גאולה לתפילה, נותנת לתפילה את משמעותה (יחשפני ברכת פירק א קו י): 'שילש תפילת קוין. הלכה זו בונה את היחס והגישה הנוכחים כלפי התפילה כולה.

5 הזכרת מגמת גאולתן של ישראל לפני תפילת שמונה עשרה, מפגישה אותנו עם הכיוון הכללי של מכלול נְכֻזות התפילה. התפילה אינה אוסף מקרי של בקשות, וביטורד אין היא עוסקת בפרטות למצוקת הפרט, אלא מעלה אותנו לכמיהה לאופקים רחוקים ורחבים מאד, למגמותיה הגדולות של ההיסטוריה הישראלית. כל ברכותיה של תפילת שמונה עשרה, פוגות למגמה אחת: גאולתן של ישראל - הופעת עם ישראל באופן היותר עצמי, חירותו, ושלם.

הדרך הנכונה ביותר ליחיד להשתחרר ממצוקותיו, מצרותיו, ממצריו - הצרים, היא על ידי זה שהוא קשור את עצמו למגמות הכלליות של האומה, מתחולל שינוי באישיות ומכוחו האדם יוצא ממצר למרחב, ואישיותו הפרטית קונה לה את אהיותה הבריאה והאיננה במציאות (ברכות טו). סמך טעלה לתפילה ולא פסק תוכא ספסיה כולי יוסאי.

סמיכת גאולה לתפילה, היא המאפשרת את המפגש עם המלך (יחשפני טו). היא מרוממת את האדם בעל צלם האלוהים, להיותו קשור באופן ממש עם הערך הכולל של המציאות כולה, ובכך הוא נהיה בן העולם חבא (ברכות טו) - קשור לנצח, נשמתו, אלתי. מציאות זו, ממלאת את חיי האדם שמחה של שלמות אמיתית.

15 השאיפה לגאולה של האומה, היא השאיפה להופעת הטוב האלוף במציאות. רצון האומה להיטיב ללא גבול, בין בכמות הניטבים, בין באיכותו של הטוב (מדות ישראל א, ח), הוא סוד השתוקקות האומה להיגאל. 'הטוב בענין עשיתי' - זה שמך גאולה לתפילה (ברכות טו). ותפילה הבאה מתוך קישור לטובה זה היא המסוגלת להפוך עולמות, לחולל שינויים עצומים במציאות ושום מגבלה אנטי-טבעית, אינה עומדת בפניה (ספ. רפואתו של חוקיין).

25 ראייה זו מכשירה את האדם לראות נכון גם את הקשיים והסיבוכים המהווים אף הם חוליה בשלשלה הגאולה, ומתוך כך לסמוך גאולה, אפילו לתפילה של ערבית (ספ). חוספת 'השכיבנו' בין גאולה לתפילה של ערבית אינה מהווה הפסק בין גאולה לתפילה, ומבטאת אף היא את הקרש הייחודיים שבתהליך הגאולה (ענין יוס ברית טו). ובמובן של הרגשת ערכו של הפרט - אסוד שערבו האיש ילך הולך לאיבוד בתוך החשבון הרחב של הכלל, בסמיכת גאולה לתפילה. הפרט אינו מבודד או קטוע בעניינה הכללי של התפילה (עין איין סיסטא א פירק א שר טו).

ספיר תפלה ילמי, ביי ילמי ילמי ילמי

כאשר האדם פונה לאלוקים ומבקש את צרכיו, הפנייה אל ד' מעלה אותו ומשלימתו, ויוצא לפועל ערכה העצמי של התפילה.

בנין ג' - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל - א"ל

3 "סמיכת גאולה לתפילה", מרוממת את היטוב שאנו שואפים אליו בתפילה לטוב אלוף באמת. עם כל תפילה ותפילה אנו שואפים יותר לכך שהטוב שלנו יתרחם ליטוב בעיניך.

5 וכך מבאר מרן הרב וצ"ל באורות, את יסוד סמיכת הגאולה לתפילה על בסיס גמרא זו:

10 'יעוצתו החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים, בין באיכותו של הטוב, וזהו הנרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת ישראל. זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה... חזו סוד השתוקקות הגאולה שבאומה, הנותן לה כוח לחיות ולהתקיים באופן המפליא את כל לב חושב... זה הטוב מוכרח הוא לבוא, הטוב מוכרח לנצח את הכל, והחפץ העמוק והמוטבע של הטוב... המתבלט בעצם תוכיות נשמת האומה, המתבלט בתפילת האומה הפנימית, מסמך לה את הגאולה. יהיטוב בעיניך עשיתי, זה שמך גאולה לתפילה' (דמות, אמות ישראל א-ד).

15 חפץ הטבה בלתי גבולי זה, כיסוד הנינוע את חיי כלל ישראל, הוא רצון שכל הזמן נואל את המציאות, כל הזמן משחרר את המציאות מהארעיות, מהחלקיות והמהומניות שלה אל השחרור העליון שלה. חפץ נצאל זה הוא הבסיס המוסרי של התפילה כולה, הגואלת את המציאות קמעא קמעא בפועלתה ההיסטורית.

6 ובמ"א רמזנו אחורי ביהכ"ג, כי הביהכ"ג יש לו ב' תכליות: האחת היא לגדל ולרומם שם השי"ת, ובאמת עיקר תכלית מציאות התפילה נבראה לזה, כדי שיכיר הבריות ד' ד', ויראו מפניו וילכו בדרכיו לטוב להם. והב' נסחפף מזה, שהתפילה מועלת להשיג המבוקש. הנהגה זו לא היתה באה מתפילה התועלת המוסרית כי"א השגת המבוקש לכדו, ודאי ה' קשה, מה תכלית ועם יש במציאות התפילה, הלא השי"ת לא יתכן שיני רצון לפניו, ולמה לו לתפילתני. אבל כיון שיש בתפילה תכלית מוסרית, כי ע"י ההכרה שהכל מידו ית', יוטב מצב המוסרי ותתרבה הצדקה והמשרים, כבר נמצא תועלת גדולה במציאות התפילה. הנהגה התכלית הפנימית העיקרית של התפילה שהיא הצד המוסרי, היא מרופזת בפנים של ביהכ"ג וצד העקרי של מציאותו, והצד הטפל של השגת המבוקש יומלך באחורי ביהכ"ג. ע"כ כל המתפלל רק אחורי ביהכ"ג, ולצד המוסרי של התפילה לא ישים לב כלל, הוא נקרא רשע ותפילתו תרעבה, כי ע"כ 'מסיר' אותו משמע תורה' ולהיטיב דרכיו, 'תפילתו תרעבה'. כי תפילה אם לא תוצמח ממנה הטבה אל המעשים, הרי היא כחידוף וגידוף, כאלו יש שיני רצון לשאובים התכונה הפנימית של התרוממות הנפש שהיא תכליתה ופריה של התפילה.

7 ראיתי יש להבין את תפקידה של התפילה. התפילה לא נועדה על מנת למלא את צרכיו של האדם שהרי יכול הקב"ה למלאם גם מבליעדיה, אלא התפילה היטה הוין שיסוד הקב"ה בנפש האדם, לפנות אל אלוהים בתפילה.

8 האדם, אך עיקר עניינה של התפילה הוא בחינתה פועלת על האדם, משלימה את צורתו והופכת אותו לראוי למילה בקשותיו. דווקא משום שיש לתפילה ערך ותפקיד כה גדולים מצד עצמה, לכן קשור ריבתו של שלום את התפילה אל הנקשה והרעיונת אלה. הקב"ה חקק חוק בסודרי המציאות, שהבקשה תתמלא על-ידי התפילה.

9 לא אהיה המידה בה ראוי לכד

משמעות בקשת פתיחת שפתינו

10

מהו הפירוש הפשוט של מילות הבקשה 'ה' שפתי תפתח? האם אנו מצפים לגם כלשהו בתפילה, שכביכול לא היאמור התפילה על ידנו, אלא תהיה מוכתבת? מלמעלה? מה זה תורם לתפילה?

בבקשה זו אנו מבטאים צימאון אצילי מאוד, שאיפה, ששאלה גדולה היא כיצד ניתן בכלל לשאוף אליה - 'ה' שפתי תפתח'. אנו מבקשים כביכול שפתיחת פינו בתפילה, לא תיעשה מכוחנו, אלא מכוח ה'. מה משמעותה של בקשה זו?

אנו מתפללים בדרך כלל מתוך מניע, מתוך אהיה צורך דחף אנשי. ואילו כאן, סמוך לתחילת התפילה, אנו מבקשים שלא כך יהיה. אנו מבקשים לזכור את המניע שלנו לתפילה, שתפילתנו אכן תביע את רצון ה' ולא את רצונו הפרטי. בקשת 'ה' שפתי תפתח' מרוממת אותנו ל'לשמה' של התפילה. אנו נדרשים לטהרה עצומה ולאומץ רב כדי לבקש בקשה כזו. אנו מבקשים להיות צינור אשר מופיע בו הרצון האלוהי.

מובן הדבר, שעלינו להבין את הדברים בצורה מעמיקה ולא לראותם בגדר נט חיצוני, כאילו בתפילה, באופן צורף, אנו נמצאים בקצין תיאטרון בובות, שבו מישהו אחר מושך כתוטים ומזיז את הבובות הדוממות שאינן שותפות באמת למהלך ההצגה.

כאן מדובר על התרחשות אמיתית בקרבנו שבאה להציג אל הפועל את העולם היותר פנימי שלנו בעבודת התפילה.

20

לא הצדדים הזמניים, החיצוניים והארעיים שבאישיותנו ידברו בתפילה, אלא נביע את כמיהתנו העמוקה בתפילה מתוך הפן האצילי ביותר והאינסופי של אישיותנו.

זה הורש מאמץ גדול, ריכח פנימי עמוק מאוד, שחייב להיות מיוסד על מחצות פנימית גדולה ומעמיקה של האדם לכוחותיו הפנימיים. 'כל זמן שלא ילמד לעצמו שותברו לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל... כמעט שאי אפשר לטעום טעם עבודת' פוסט אבך, 'שעין הקדושה'.

ככל שנפתח מודעות עצמית לחינו הפנימיים, ליגשמה שנתת בי טהורה היא 'בטח השמחה, שהיא 'חלק אלוה ממעלה', כך נהיה ראוים ושייכים יותר ל'יה' שפתח תפתח'. ואם נביר יותר את משמעות זהותנו הלאומית המיוחדת של 'עם זו יצרת' תהילתי יספורי, כך נתאים את עצמנו ליזפי יגיד תהילתך', בתור בן נאמן לאומה, שסיפור תהילת ה' הוא מהות יצירתה האלהית.

12

מנהג ישראל, לפסוע ג' פסיעות לפני ואחרי תפילת שמונה עשרה. ג' פסיעות לפנים קרע התפילה, וגי לאחור בסיום התפילה נשיא סימן צה. בנוסף, נהגו לפסוע ג' פסיעות לאחור לפני ג' הפסיעות לפנים שלפני התפילה (בפ התיים ארץ סי סי צט).

פסיעות אלו הן חלק בלתי נפרד מהתפילה עצמה ושייכות לביטוי היחס הנכון שלנו כלפי התפילה. המנהג לפסוע ג' פסיעות לפני התפילה, מתואר ברקוב (סוכא בריא סי סט).

'כשעמד להתפלל, ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קרוב והגשה לדבר שערך לעשות'. ובאליהו רכה: 'דרך קרוב והגשה למלך'.

10

התפילה היא מעמד עליון, המצריך הכנה והתייחסות נאותה - 'קרוב והגשה'. התפילה נמצאת ב'מקום' אחר. אין היא המשך ישיר, לכל מה שקדם לה. למה שעסקנו בו לפני התפילה, לאוירת חיי היום-יום הקיומיים, בעד האדם עוסק בהווה וביעכשיר. בתפילה, אנו ניגשים לעמוד לפני המלך ולבטא את הכמיהה שלנו להיות קשורים לגדל עצום, קשורים לקרן, הכולל באמת עלים ומלואו, ולקצת נצחית ועלוונה, החובקת את המציאות כולה.

14

ג' פסיעות ראשונות לאחור

היחס הראשוני שאנו חשים - וכך נכון וראוי לחוש כלפי התפילה - הוא הרתיעה ממעמד נשגב זה. רתיעה זו אנו מבטאים בעת שאנו פוסעים לאחור ג' פסיעות:

'שפוסע, לאחוריו ג' פסיעות נכר לג' מילין שנתרחקו ישראל מזה סיני בשעת מותן תורה...' (בפ התיים ארץ סי צט, בשם 'חזו השני').

בהתעלות למעמד העליון של התפילה, יש מן המשותף למעמד הנשמתי של האומה בהר האלוהים, מעמד הר סיני, שבו נפגשו ישראל עם מהותם העצמית, עם ערכי הנצח האלהיים שעמומים ביסוד חיינו ומהותם.

רתיעה זו, מבטאת ענוה ביחס לגובה המעמד ולגדולה של התפילה, וכן לקושי אמיתי להיות ראוי לעמוד לפני המלך. ענוה זו, היא המאפשרת והיא גם יוצרת את המעמד הנשגב:

'יכל אדם הפוסע ג' פסיעות לאחוריו, כי צריך לחשוב בדעתו קודם התפילה, מי הוא ומה הוא, ובאיזה מצב הוא עומד, סוף סוף, הוא מרוחק מהשם יתברך, ובהאיק אפיון יקום בפני מלכא? ובאיזה אופן יקום בשם המלך?' (ישמח ישראל על התפילה).

15

אל גודל המעמד שבו אנו נמצאים, ומציאה אל הפועל את הכוחות האמיתיים הקיימים בנו, שמכוחם אנו באמת שייכים ויכולים לגשת למעמד האדיר של התפילה.

וכה דבר ר' חיים מוולוז'ין ב'נפש החיים':

M

'הנה אחר שכבר הורגל וסדורה לו תפילתו... יתעצם בטורה מחשבתו וכוונתו לדבק אחר זה כל השלש כחיות: נפש, רוח, נשמה, בבחינת נשמתא דנשמתא (נשמת השמיים)...

וכשיתדבק בזאת המדרגה, או יוכל להיחשב כאילו אינו מעולם כלל, וממילא יתבטל בעינו מכל וכל. כי בחינה זו היא נעלה ממדרגת האדם עתה... ויכלול עצמו בשורש נשמתו בכלל שורש העליון של כלל נשמות ישראל יחד.

S

לכן קבעו אנשי כנסת הגדולה, לומר קודם התחלת תפילת העמידה, הפסוק 'ה' שפתי תפתח', כי מי שזוכה למדרגה זו בעת התפילה, הרי מהתקשרות המחשבה זו, יוכל להיות גופו כאבן דומם, וכאלם לא יפתח פיו, רק שהוא יתברך יפתח שפתיו לדבר לפניו תיבות התפילה. ולכן אמר 'א-ד-ג-י', שהוא סוד כנסת ישראל הנל... נפש התיים שער ב' פרק יח).

10

ככל שזוכים יותר לכך שהתפילה תביע עומק כזה של אישיותנו, כך התפילה מתחדשת והולכת. כי ככל שהתפילה יונקת ממקור גבוה ואינסופי - כזה שאנשי כנסת הגדולה יסדהו עליו קצילות מנקטם - כך הרעיונות, השאיפות והרצונות שמבטאת התפילה שלנו, הם חלק משטף אינסופי של אידיאלים אלהיים, שלא נגמר ריחם, לא נס לקם ולא תם לרעך כוחם.

15

זו גם הסיבה שבפסוק זה, שם ה' מופיע באותיות א-ד-ג-י ולא י-ה-ו-ה, כמקובל בדרך כלל, וכך מובא בשם אליהו רבה:

'כתב רש"י בן חופני, מפני שהפרש יש בין השם שנכתב באליף דלית, ובין הכתב כיבד היא וי"ו היא. והוא, שכשתהיה כוננת אומרו שהוא ארון הנבראים ואינו מדבר כנגד עצמו, אוי יכתוב וי"ו היא. וכשתהיה כוננת אומרו כנגד עצמו, שיאמר ארני וגיבור וריכונ, אוי יכתוב אל"ף דלית' (פ"ח יוסף, ארץ התפילה ע"פ 115).

20

פירוש הדבר, שהאדם הפותח בתפילה, מדבר אל האלוהי מתוך האלוהי המתגלה באישיותו, מתוך מה שיצר ה' נשמת אדם, חפש כל חריר בטן' (פסלי כ, חזו מעין חיי תפילתו, מעין שאינו נדלה אלא הולך ומתגבר, מתגבר הולך).

ג' פסיעות של התפילה

13

התפילה חייבת להיות מרוממת באמת, כדי להעניק את 'מנות החיים' הטהורות, הנדרשות כאוויר לנשימה לחיית הזמניים. לשם כך ישנן פעולות הכנה, 'מדרגות טיפוס לפסגות גבהות', המקרבות אותנו לענינה של התפילה, כדי שניגש אליה נכון ומתוך יחס ראוי. זהו עניינן של הפסיעות הקדומות לעמידה בתפילה.

5

מה מבטאות הפסיעות? מדוע לאחור תחילה, ואחר כך לפנים? מהו עניינן של שלוש פסיעות דווקא?

15 הפסיעות לפנים

לאחר רתיעה ראשונית זו, המאפשרת לנו להתבונן על התפילה מרחוק ולקלוט את גדולה האמיתי, אנו אורחים עוז בנפשנו, לא נרתעים ופוסעים באומץ לפנים:

'ואף על פי כן, אל יאמר לנפשו נאש, רק יבקש רחמים אשר ה' שפתיו יפתח וחלק ה' ידבר בו, ושירע היטב כי אין הקביה פוסל תפלת כל בריאה, אפילו הגרוע שבגרועים וכביטחותו הזה ייגש להתפלל ויכלול את עצמו בתוך עם קודש, בני ישראל...' (שם).

5

כשאנו יודעים ומודעים לחזונו, ומכירים מתוך ענוה, את ערכו הקדוש והאצילי של העם, שקנת חלקנו להיות מבניו, ויודעים שאנו מתפללים כשליחי צבור וכוללים את עצמנו בקרב האומה. זה נוסך בנו אמץ, בטחון, דאווה, טהרה ורוממות רוח, לגשת ולהתפלל, ואמנם במצב זה, אנו באמת נעתקים מ'מיקומו' ל'מיקום' התפילה. אנחנו מתחילים להאמין בעצמנו באמיתות ובעומק, מפני שאנו מכירים את 'חלק ה' שבקרבנו, ויודעים כי נשמחנו טהורה היא, שמכוחה אנו מסוגלים להחזירם ולבטא רצונות גדלים, עריצים וטהורים. מכוח אלו אנו פוסעים לפנים אל התפילה.

כאמיתות מהספר תנ"כי ישרים הנהגה ביד יאלי אחר גלגלי